

ПСИХОЛОГИЯ И ДЕТИ:
рефлексия по поводу защиты
прав ребенка

Министерство образования Республики Беларусь

Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка

Факультет прикладной психологии

**ПСИХОЛОГИЯ И ДЕТИ:
РЕФЛЕКСИЯ ПО ПОВОДУ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА**

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

24-25 марта 1999 года

Минск 1999

УДК 159

ББК 88.5

П 863

Редакционный совет:

Я.Л. Коломинский (гл. ред.)

Газтано Барлетта,

А.А. Амельков,

С.И. Коптева,

А.П. Лобанов,

В.И. Слепкова,

Л.В. Финькевич,

И.А. Фурманов

В сборник вошли материалы, присланные в оргкомитет международной научно-практической конференции. Авторы затрагивают широкий круг проблем защиты детской субъективности в процессе социализации личности ребенка.

В подготовке материалов сборника к печати приняли участие члены оргкомитета, сотрудники факультета прикладной психологии Белорусского государственного педагогического университета им. М.Танка.

Содержание издания отражает весь спектр взглядов на указанную проблему не только в психологической науке, но и в смежных дисциплинах. В материалах сборника сохранены стиль и терминология авторов. Сборник предназначен для психологов, педагогов, социологов, работников медицинских и юридических учреждений, аспирантов и студентов психологических факультетов.

ISBN 985-435-135-1

© Коллектив авторов, 1999.

ПСІХОЛАГА-ПЕДАГАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ВЫВУЧЭННЯ ЎЗРОУНЯЎ МІЖАСОБАСНЫХ ЗНОСІН.

Амялькоу А.А.

У практычнай дзейнасці часта ўзнікае неабходнасць вызначыць узровень зносін паміж людзьмі ў малай групе. Шкада, што гэту праблему вырашаюць суб'ектыўна. Адною з прычын суб'ектыўнасці з'яўляюцца сацыяльныя стэрэ-атыпы, якія заключаюцца ў наступным: у эмацыянальна прывабных людзей, а так-сама ад-

падумцаў значна завышаецца ўзровень зносін, а ў людзей не сімпатычных ці апантэаў узровень зносін бачыцца значна ніжэй. Каб пераадолець суб'ектыўнізм у арганізацыі зносін неабходны навуковыя ўяўленні аб узроўнях зносін і метадах іх вызначэння. Намі прапануецца падыход вызначэння ўзроўню зносін з дапамогай аналізу кантактаў.

Кожны кантакт, з якіх складаюцца зносіны, мае сваю структуру з уласцівай для яе паўнотой і накіраванасцю. Так, на наш погляд, у кантакце паміж людзьмі можна вызначыць пяць фаз: 1) матывацыя (стымуляцыя, заахвочванне), 2) уваход у кантакт, 3) дзеянне, 4) выхад з кантакту, 5) аналіз. Характарызуем кожную фазу.

На першай фазе кантакта адзначаецца ўсведамленне мэты і матывацыі зносін з канкрэтнымі людзьмі, або асобным чалавекам, а таксама фарміруюцца гіпатэтычныя пабудаванні ва ўнутраным плане аб магчымых варыянтах ажыццяўлення кантакта. На гэтай стадыі кантакта асоба можа вызначыць найбольш выгадныя пазіцыі для дасягнення мэты зносін.

Другая фаза "уваход у кантакт" уключае ўдакладненне для сябе канкрэтнай сітуацыі зносін, успрыманне суб'яднага, яго позы, выразу твара, падрыхтаванасць яго да размовы, выбар адлегласці да партнёра па зносінах. Асобна патрэбна адзначыць ролю адлегласці да суб'яднага таму, што гэта пытанне уключае сукупнасць этнічных, палавых, прафесійных стэрэатыпаў успрымання чалавека чалавекам. На гэтай жа стадыі мае вялікае значэнне для далейшага развіцця мікасобасных зносін абаяльнасць, чароўнасць суб'яднага. Абаяльнасць залежыць не толькі ад прыродных дадзеных, але і можа дасягацца спецыяльнымі псіхалагічнымі прыёмамі і спосабамі. Псіхалогія вядома паняцце "фасцынацыя", якое можна перакласці як "зачароўванне". У практычнай псіхалогіі існуе мноства штучных прыёмаў утварэння фасцынацыі. На гэтай жа стадыі адбываецца ўзаемнае ацэньванне суб'яднага, знаходзяцца адпаведныя актуальныя ролі ў зносінах, фарміруецца псіхалагічная падрыхтаванасць да непасрэднага дзеяння.

Трэцяя фаза кантакту "дзеянне" ўключае інфармаванне суб'яднага ўсімі вярбальнымі і невярбальнымі сродкамі, устанаўленне адваротнай сувязі, атрыманне інфармацыі ад партнёра, развіцце далейшага абмену інфармацыяй, эмацыянальным станам, перажываннямі. На гэтай стадыі вельмі важна падтрымаць зносіны, вызваць зацікаўленасць партнёра ў зносінах, быць "суб'ектыўна інфарматыўным" (Я.Л.Каламінскі) для суб'яднага (даваць тую інфармацыю, якую ён ад цябе чакае). У выпадку, калі зносіны перапыняюцца, неабходна вярнуцца зноў да другой фазы. Але патрэбна ведаць, што неаднаразовы зварот ад трэцяй фазы да другой, а можа і першай аднаго з суб'яднага, можа разбурыць матывацыю зносін.

Усе вярбальныя і невярбальныя сродкі, якія рыхтуюць партнёраў па зносінах да завяршэння кантакта, умоўна складаюць чацвёртую фазу "выхад з кантакта". Гэта можа быць і пэўныя рухі ў дзеянні (пазірк на гадзіннік, на другіх людзей), неадэкватныя рэакцыі на звароты партнёра (вялікатэрміновыя паўзы, скептычная ўсмішка, выражэнне з дапамогай мімікі, жэстаў жадання завяршыць зносіны і перайсці да падвядзення вынікаў размовы, або перанос яе на больш зручны час і месца. Галоўная мэта чацвёртай фазы захаваць той эмацыянальны настрой, жаданне партнёра размаўляць і ўзаемадзейнічаць, цікавасць да сябе.

Пятая фаза "аналіз" кантакта ўключае ў сябе падвядзенне вынікаў зносін ва ўнутраным плане, сістэматызацыю і аналіз вялікіх і малых поспехаў, а таксама, няўдачы. На гэтай стадыі супастаўляюцца першасныя мэты зносін з іх вынікамі, асэнсоўваюцца перавагі і недахопы тэхнікі зносін, аналізуецца змест і выбар пазі-

цый і г.д. Пры гэтым аб'яўжэнне неабходна зняць усе адмоўныя эмоцыі (раздражняльнасць, зласлівасць, зайздроснасць, агрэсія і г.д.), якія звязаны з магчымай незадаволеннасцю зносінамі і псіхалагічна падрыхтаваць сябе да новых кантактаў з людзьмі з улікам вынікаў аналізу.

Каб ацаніць узровень міжасобасных зносін чалавека або групы людзей, неабходна правесці іх аналіз з мэтай вызначэння наяўнасці адзначаных фаз і накіраванасці зносін, а затым вызначыць яго ў адпаведнасці з наступнымі характарыстыкамі.

Міжасобасныя зносіны і іх развіццё, на наш погляд, маюць наступныя ўзроўні: "прымітыўны", "маніпулятыўны", "дзелавы", "зносіны-забава", "зносіны-гульня", "ітымна-асобасны", "духоўны". Звернемся да кароткай характарыстыкі адзначаных узроўняў.

Прымітыўны ўзровень характарызуецца тым, што ў зносінах цяжка выявіць прыкметы і сродкі ўсіх фаз кантакту акрамя трэцяй - "дзеяння". Асоба пры такім узроўні зносін не ставіць перад сабою мэты, не шукае мэтанакіраваных сродкаў для наладжвання кантакта з партнёрам, не прагназуе развіццё зносін, а проста дзейнічае. Пасля дзеяння асоба не імкнецца выйсці з кантакта і аналізу свой акт паводзін не падвяргае. У гэтым выпадку зносіны дэтэрмініруюцца несвядомымі матывамі (несвядомымі патрэбнасцямі, прыхільнасцямі, імкненнямі, інстынктамі). Да прымітыўнага ўзроўню ўмоўна можна аднесці і "зносіны-маску", пры якім асоба свядома звяртаецца да другога чалавека і атрымлівае адказ амаль механічна, не змяняе выраз твару (маска не мяняецца), не усталявае візуальнага кантакту.

Маніпулятыўны ўзровень мае на ўвазе зносіны, у структуры якіх, як правіла, можна вызначыць акты толькі дзвух фаз: першай - "матывацыі" і трэцяй - "дзеяння". На гэтым узроўні асоба добра ўсведамляе тое, што хоча мець ад зносін (сва-домая матывацыя) і робіць усе магчымае, каб больш поўна і тэрмінова дасягнуць пастаўленай мэты. Такія зносіны па свайму зместу і сродках маюць выражаную эгаістычную накіраванасць і таму асоба слухае толькі сябе і ігнаруе ўсё тое, што датычыць суб'ядніка.

Узровень дзелавых зносін таксама не мае поўнай структуры і складаецца толькі з трох фаз: першай - "матывацыі", трэцяй - "дзеяння" і пятай - "аналіза". Гэты ўзровень зносін вызначаецца свядомымі мэтамі і матывамі, а гэта азначае, што вынікі такіх зносін, як правіла, прагназуюцца. Акты трэцяй фазы "дзеяння" абумалены сумеснай дзейнасцю і таму змест і сродкі маюць выразную накіраванасць на рашэнне задач дзейнасці. Вынікі дзелавых зносін адносна ўглыбываюць іх на дзейнасць рупліва аналізуюцца, а вось сродкі і сам працэс зносін выпадае з аналізу. Акты другой і чацвертай фаз гэтаму ўзроўню зносін выразна не вызначаюцца, таму што ўвага надаецца дзейнасці: а не чалавеку.

Узровень, які ўмоўна названы "зносіны - забава", з'яўляюцца даволі дасканалымі зносінамі таму, што яны ўтрымліваюць акты ўсіх пяці фаз. Слова "забава" ў назве гэтага ўзроўню запазычана з прац Э.Берна і азначае тое, што зносіны задавальняюць патрэбнасці кожнага ўдзельніка як любая забава. Матывы такіх зносін бываюць свядомымі і несвядомымі, таму што яны грунтуюцца, як правіла, на эгаістычных патрэбнасцях. Усе акты не толькі першай фазы, і ўсіх другіх грунтуюцца на эгаістычнай матывацыі. Акты фазы "дзеяння" таксама вызначаюцца цеплынёй, адкрытасцю, але як і ўсе акты зносін гэтага ўзроўню эгаістычна скіраваны. Акты зносін чацвертай фазы "выхад з кантакту" таксама выдзяляюцца багатым арсеналам вярбальных і невярбальных сродкаў зносін. Аналіз на ўзроўні "зносін-забавы" праводзіцца па актах усіх фаз з пункту гледжання задавальнення ўласных патрэб-

паўноў асобы. На практыцы такія зносіны могуць узнікнуць у ма-лай групе пры пэўных умовах пры пераходзе ад нізкіх узроўняў ("маніпулятыўнага", "дзелавога") да больш высокіх ("зносін-гульня", "інтымна-асобаснага"). Можна дасягнуць такога ўзроўня зносінаў пры спецыяльнай эксперыментальнай арганізацыі міжасобаснага ўзаемадзеяння ў малай вучэбнай групе, калі для большасці яе членаў неабходна садзейнічаць асобасным патрэбнасці ў зносінах, патрэбнасці ў самазацвярджэнні і самарэалізацыі.

Узровень "зносін-гульня" уяўляюць сабою поўныя разгорнутыя па ўсіх адзначаных фазах зносіны і адрозніваюцца ад папярэдняга ўзроўню накіраванасцю не толькі на задавальненне ўласных патрэбнасцяў, але і на арганізацыю сумеснай дзейнасці. Усе акты ад першай фазы да апошняй, скіраваны на тое, каб арганізаваць, развіваць, захаваць і працягнуць зносіны. У зносінах такога высокага ўзроўня асоба заўсёды ставіць свядома мэту зносінаў, фармуліруе для сябе задачы, якія неабходна рашыць у зносінах, прадумвае такую тэхніку зносінаў, каб яны не перапыняліся да таго часу, пакуль задачы не знойдуць рашэння. Акты другой фазы "уваход у кантакт" уяўляюць сабою першасную ацэнку псіхалагічнага стану суб'ядніка, яго позы, мускульнай скаванасці, адкрытасці да зносінаў, яго позірка і рэакцыі на ўстанаўленне кантакта. Далей асоба выбірае ўласную позу, кангруэнтную позу суб'ядніка, ва ўнутраным плане падрыхтоўваецца да зносінаў (існуе многа псіхалагічных тэхнік "уваходу ў кантакт"), затым выбіраецца найбольш адэкватная зносінам поза і пачынаецца размова на значную для суб'ядніка тэму. Пасля таго, як унік давер у суб'ядніка, яго поза стала больш адкрытай, здымаецца мускульная скаванасць, позірк становіцца лагодным, неабходна пераходзіць к актам фазы "дзеяння", перавадзіць суб'ядніка да пытанняў, якія вызначаны мэтай. На чацвёртай фазе "выхад з кантакту" галоўнай задачай з'яўляецца захаванне створаных даверлівых адносін, і стварэнне патрэбнасці ў працягу кантакту і яго перспектывнасці і маральнага задавальнення ў суб'ядніка ад працэсу зносінаў. Пры "аналізе" асоба атрымлівае эмацыянальнае задавальненне ад зносінаў і шукае больш дасканалых сродкаў і прыёмаў зносінаў з новымі партнёрамі па дзейнасці.

Інтымна-асобасны ўзровень зносінаў уяўляе сабою поўны развёрнуты працэс з абавязковай наяўнасцю актаў усіх адзначаных фаз і адрозніваецца ад папярэдняга ўзроўня развіцця зносінаў асабістай накіраванасцю на суб'ядніка, на задавальненне ўсіх яго патрэбнасцей. Самым складаным у гэтых зносінах з'яўляецца вызначэнне вядучых патрэбнасцей партнёра. Найбольш распаўсюджанай прычынай таго, што такі ўзровень зносінаў не дасягаецца, можна назваць памылковае прылісванне партнёру ўласных матываў зносінаў, ілюзія разумення партнёра. У такім выпадку зносіны нагадваюць маніпулятыўны ўзровень.

Духовны ўзровень зносінаў адрозніваецца ад папярэдняга ўзроўня тым, што чалавек не ставіць канкрэтных мэтаў, не плануе задач зносінаў, яго сродкаў і прыёмаў, не імкнецца кіраваць друпімі людзьмі. Гэтыя зносіны адлюстроўваюць узровень развіцця асобы, пры якім гарманічна ў думках, дзеяннях і словах пра-яўляюцца асноўныя маральныя прынцыпы: ісціны, добра, прыгажосці і дастатку. На гэтым ўзроўню зносінаў неабходна прыняцце суб'ядніка такім, які ён ёсць; бачыць яго добрым, справядлівым, прыгожым; жадаць суб'ядніку дабрабыту і шчасця; прабачаць чалавеку яго нявыхаванасць і недаска-наласць маральнага развіцця, жаданне бескарысліва дапамагаць людзям, суб'ектыўна адчуваць матэрыяльны і маральны дастатак, радавацца кожнаму поспеху і дастойна прымаць паражэнні, канструктыўна перажываць поспехі і няўдачы. Духовны ўзровень зносінаў найбольш прадуктыўны для асобаснага развіцця чалавека і яго міжасобаснага ўзаемадзеяння. На

такім узроўні зносін паміж людзьмі не ўзнікае этнічных, культурных бар'ераў, які існуюць ў кожнага чалавека на насядомым узроўні, а сацыяльныя стэрэатыпы не прыводзяць да ўзнікнення супярэчнасцяў, якія ствараюць міжасобныя канфлікты.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ